

НОВІ ВИДАННЯ СЕГЕДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ З ЕТНОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ

Леся Мушкетик

У Південно-Східній Угорщині, у м. Сегеді, діє Сегедський університет, у якому в межах гуманітарного факультету провадить діяльність кафедра етнографії і культурної антропології (до 2003 р. — кафедра етнографії). Вона є найдавнішою кафедрою етнографії в країні, адже її було засновано 1929 року. У цей період тут працював знаний фольклорист, дослідник міфології, народних вірувань та казок академік Ш. Шоймошши. У 1947–1966 роках кафедрю очолював професор Ш. Балінт, якого вважають засновником окремої царини угорської етнографії — етнографії релігії [2]. Нині кафедрі присвоєно його ім'я; діє в межах Інституту алтаїстики, етнографії, давніх часів, археології та релігійних наук.

З 2002 року кафедрою завідує відомий учений, доктор етнографічних наук Г. Барна. У колі його інтересів — релігійна етнографія, ритуали і обряди, теорія і методологія фольклору й етнографії, процеси асиміляції та акультурації, проблеми ідентичності, паломництво, релігійні об'єднання тощо [1].

Як продовження спадщини Ш. Балінта на кафедрі активно вивчають релігійну культуру. Широку географію мають і міжнародні її зв'язки — організовують різноманітні конференції та семінари, серед них — і студентські. Їхні матеріали виходять друком різними мовами. Зокрема, двомовні видання вможливають долучення студентів і викладачів до міжнародного наукового життя. Діяльність кафедри активно підтримують угорські та європейські фонди, наприклад, фонд Сороса, ОТКА¹ та інші. У 2004 році на кафедрі святкували 75-річчя з дня її заснування, а також 100-річчя з дня народження Ш. Балінта.

Щодо періодичних видань, то в 1956–2001 роках виходив збірник «Етнографія і мовознавство» (*Néprajz és nyelvtudomány*), у 1959 році започатковано «Етнографічні праці»

(*Néprajzi Dolgozatok*), 1994 — серію «Джерела з угорського релігійного життя» (*Források a magyar vallásos népeletről*), з 1997 — серію «Регіон і народна культура» (*Táj és Népi Kultúra*), з 1998 — книжкову серію «Сегедська релігійна етнографічна бібліотека» (*Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár / Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis*) (нині побачило світ майже 40 видань). Суто з освітньою метою, частково на результатах навчальних семінарів, побудовано серію «Фольклористичні читання» (*Folklorisztikai Olvasmányok*), засновану 1997 року. Відповідальним редактором більшості серій є Г. Барна.

Так, у серії «Сегедська релігійна етнографічна бібліотека», за редакцією Г. Барни та інших, вийшла книга «Ритуали, фольклорні тексти» [6]. Поява праці приурочена до 75-річчя утворення кафедри етнографії і 100-річчя з дня народження її колишнього професора — Ш. Балінта. Її автори — студенти, нинішні або випускники минулих років, учителі, дипломники, викладачі, які представили чимало нових тем, методів. Рубрикацію сформовано за такими напрямками: сакральні ритуали, світські ритуали, фольклорні тексти, коротка історія кафедри.

Релігійні та світські ритуали — не рутинні дії — сприяють запам'ятовуванню численних подій особистого та суспільного життя, підносячи їх над буденністю, відображають світогляд, опосередковують цінності. У книзі висвітлено роль ритуалів у житті людини ХХ–ХХІ ст., їх виконання, формування і збереження. Сюди ввійшли праці про святкування нової меси, трояндове свято; звичаї однієї сучасної християнської школи; нерелігійне святкування; чортівий Віфлеєм; звичай весільного пригощання та зміни в перебігу заручин; формування угорських національних свят (15 березня та ін.); посвячення в музейні пра-

цівники; традиції шопронських студентів; свято рибалок Байї, затемнення сонця 1999 року, фільмування ритуалів тощо. У передмові зазначено: «Події нашого особистого життя, історія наших родин, багаторазово повторені в усній формі, зафіксовані на письмі, демонструють ознаки фольклорного тексту і сприяють формуванню самоідентичності або ж родинної міфології» * [6, с. 6].

Тексти молитов, листи, видані невеликим обсягом, також формують і фіксують усну традицію. До прикладу, у лубковому матеріалі зі спадщини Ш. Балінта простежуємо рукописну історію родини, життєві історії монахів, а також дослідження про «святі листи».

У 2010–2014 роках на кафедрі тривав державний проект ОТКА «Релігія, індивід, суспільство» (*Vallás, egyén, társadalom*). Під керівництвом Г. Барни над ним працювало 10 молодих спеціалістів. Мета дослідницької групи — вивчення суспільно-творчої ролі релігійних спільнот і осіб, а також проведення комплексного аналізу нових релігійних процесів, які визначатимуть формування системи зв'язків релігії і політики, релігії і національної ідентифікації. Результати досліджень заплановано оприлюднювати в публікаціях для широкого кола зацікавлених. Спеціалісти намагаються привернути увагу суспільної думки до роботи наукових осередків, зокрема сегодського, які ставлять за мету дослідження угорської релігійності.

Розгляньмо останні видання кафедри. У 2012 році було оприлюднено матеріали конференції «Родина колись і нині» (*A család egykor és ma*), що відбулася 24–25 квітня 2012 року в Будапешті. У збірці [4], за матеріалами конференції (за редакцією О. Дьондьошші, Г. Барни та Е. Кішша), розміщено праці, де автори розглядають численні моменти родинного життя з погляду багатьох конфесій (римо-католиків, реформатів, юдеїв, кришнаїтів) і наукових теренів, аналізуючи ті чи інші

джерела. Серед авторів — теологи, історики, суспільствознавці, педагоги, історики церкви, антропологи, етнологи, соціологи, психологи. Ці студії демонструють нове і найновіше сприйняття багатоманітних досліджень родини. До видання ввійшли такі рубрики: образ родини у Святому Письмі; історія родини; зміни в образі родини, чоловічі та жіночі ролі в сім'ї і суспільному житті; виховання, сімейні зв'язки; сімейне право, ідентичність. Вступ до книги підготував Г. Барна.

У 2013 році, замість Інституту досліджень релігії ім. Шандора Балінта, утворилася Група досліджень релігійної культури Угорської академії наук і Сегодського університету; 2014 року члени цієї Групи підготували збірник статей «Релігія, індивід, суспільство» [7], за редакцією Г. Барни й І. Керекеша. До видання ввійшли праці молодих дослідників, які працюють на кафедрі, зі вступною статтею завідувача кафедри. Збірник вирізняється мультидисциплінарним підходом. Науковці проаналізували систему зв'язків релігія — індивід — суспільство, починаючи від релігійної багатоманітності раннього гелленізму, через пізніє середньовіччя, яке наочно продемонструвало об'єднавчу роль релігії в суспільстві, спроби нового часу у справі об'єднання спільнот, аж до нашого своєрідного, індивідуалістичного світу модерного і постмодерного періодів, що характеризується малими групами і новими релігійними течіями. Актуальності студіям надає те, що, ставлячи в центр уваги коло певних проблем, своєрідні розробки питань, методології різних дисциплін, ми можемо ознайомитися з багатоаспектними працями, які стосуються різних історичних епох. Рубрикацію сформовано таким чином: релігія, індивід, суспільство в середні віки та в новий час; релігія, індивід, суспільство — духовні рухи; релігія, індивід, суспільство в постмодерну епоху; релігія, індивід, суспільство — система цінностей, шанування святих; релігія, індивід, суспільство у зв'язках релігії і влади.

«Бажання і молитви в письмі» [5] — друга книга молоді дослідниці К. Фраугаммер, яка

* Тут і далі переклад з угорської мови Л. Мушкетик. — *Ред.*

першою в Угорщині дослідила такий певною мірою прихований, однак поширений жанр народної молитовності, як написи, зафіксовані в гостьових книгах святих місць, у яких люди формулюють свої короткі молитви, прохання до небес. Дослідниця здійснила порівняльний аналіз текстів, зафіксованих у п'яти святих місцях. У вступі К. Фраугаммер намагалася розподілити великий масив досліджуваних текстів у системі сакральної комунікації за жанровими особливостями. Після аналізу змісту і жанрового розгляду вона виокремила специфічні особливості текстів і на основі цього розглянула важливі питання такої поширеної практики нинішньої релігійності, як профанна і ритуальна функції написів, її терапевтичні й суспільно-творчі можливості. Яка віра, яка релігійність стоять за певним колом явищ, як люди шукають зв'язків зі святим, і, відтак, яка картина постає з їхніх бажань, почуттів у певних аналізованих місцевостях — ці питання розглянуто в книзі.

Укладачами збірника праць «Релігія, спільнота, ідентифікація» є К. Проведак і Г. Барна [8], сюди ввійшли доповіді, виголошені на конференції з етнографії релігії, присвяченої пам'яті Ш. Балінта (2010). Процеси в релігійній культурі нашого часу Г. Барна охарактеризував так: «У другій половині ХХ ст. на території Угорщини (і всієї Європи) спостерігався процес антирелігійності, секуляризації, релігійної індивідуалізації. Через значні міжнародні міграції змінилися роль і місце угорських (і європейських) церков та конфесій. Ці зміни торкнулися не лише різноманітних християнських конфесій, але й значною мірою угорських (і європейських) євреїв. Наслідком цього стали ослаблення, нетривкість колись тісного зв'язку релігії і культури.

Свого часу в середній та східній частині Європи й, відповідно, в Угорщині спостерігалася антицерковна і антирелігійна спрямованість, піднесена до рангу офіційної державної політики. Натомість у тогочасному споживацькому суспільстві Заходу також розпочалася швидка атеїзація. У випадку єврейства,

до його нового становища на нашому просторі призвів Голокост і масштабні міграції по Другій світовій війні.

В Угорщині, після зміни політичної та правової системи в 1989–1990 роках, ці обставини змінилися. Свобода зібрань і осередків принесла із собою нові організаційні можливості для релігійних / конфесійних кіл, свободу формування чи відновлення релігійних об'єднань. Через відкриті політичні і зруйновані ідеологічні кордони, як наслідок глобалізації, в Угорщину та сусідні країни проникли нові релігійні рухи: 1990 роки були періодом створення дрібних церков східного і західного походження, а також нових місцевих релігійних рухів. Релігійні рухи та ідеї безперешкодно проникають через державні кордони й у самій країні також просочуються в різноманітні суспільні прошарки, класи і вікові групи. Послабилася взаємодія традиційних форм релігії і культури, релігії і суспільства, релігії і етносу. Таким чином, утворилися нові контактування.

Зменшилося домінування конфесій і церков історичного християнства. Постає потреба рахуватися з тим, що частину їхніх вірників переконали і залучили до кола свого впливу численні дрібні церкви та неоязичницькі рухи східного чи західного походження. У цьому процесі набагато більшу роль отримало індивідуальне (ново) відкриття релігії, аніж наслідування традиції. У релігії стало важливим акцентування релігійності.

Водночас почалося ознайомлення з релігійною культурою досі атеїстичних прошарків. Постає багато відмінних від традиційних релігійно відновлених подій, на нашому просторі вкоренилися досі невідомі духовні християнські рухи. Це, однак, зачепило вже не лише історичні християнські конфесії, але й увесь угорський ринок релігійних пропозицій. З'явилися і з'являються як різноманітні форми цивільної / політичної релігійності державних свят і політичних ідеологій, так і формується своєрідна профанна релігійність. Це яскраво виявилось в культурі зірок, у світському культурі святих, а також у багатьох квазі-релігійних формах (держав-

ні / національні свята, культ природи, культ здоров'я). У перебігу свят також утворилася певна десакралізована форма, у якій традиційні форми можуть змішуватися з елементами цивільної релігії. Це особливо впадає у вічі у випадку пам'ятних ритуалів, а також державних, національних свят. У зв'язку із цим навколо святих і мучеників нашого близького минулого розпочалося багато заходів посвячення.

Цей світ, що формується, змінюється, перебуває в постійному русі, співжиття світських і релігійних спільнот, другорядні і віртуальні спільноти, нові, часто індивідуального спрямування форми релігійної практики, новосформована сакральна чи десакралізована культура наших свят і контакти з політикою мало (належним чином) або зовсім не досліджували в суспільних науках Угорщини [8, р. 7–8].

Збірник формують такі рубрики: 1. «Багатоліка (народна) релігійність». У ній розміщено роботи про принципи софіології, нову месу і

«попівське весілля», роль духовного пастиря в змінах народної релігійності тощо; 2. «Релігія і ідентичність»; 3. «Форми єврейської релігійності». Тут ідеться про угорських хасидів, про історичні тексти з книги про Песах, гендерні аспекти тощо; 4. «Релігійні спільноти». У рубриці подано стан релігії одного села або місцевості; 5. «Релігія, держава, влада». Мова йде про конфлікти атеїстичної держави та релігійних людей на початку 1955 року, про давньокатолицькі та інші рухи в Угорщині тощо; 6. «На кордонах релігії». Тут показано релігію, віру і спиритизм в угорських екоселах, релігію і спиритизм у клінічній практиці, культурі явища певної місцевості тощо.

Таким чином, на кафедрі етнографії та культурної антропології Сегедського університету провадять не лише активну навчальну, але й наукову діяльність. За останнє десятиліття на кафедрі підготовлено чимало праць та збірок з етнології релігії, де репрезентовані різні сучасні аспекти цієї проблематики.

¹ ОТКА – аббревіатура фонду «Основні державні науково-дослідницькі програми» (*Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok*).

1. *Barna Gabor*. Етнологічне дослідження релігії в Угорщині // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 4. – С. 89–99.

2. *Bálint S., Barna G.* Búcsújáró magyarok : A magyarországi búcsújárás története és néprajza. – Budapest : Szent István Társulat, 1994. – 384 o.

3. *Barna G.* Az Élő Rózsafüzér Társulata : Imádság és imaközösség a XIX–XXI századi vallási kultúrában. – Budapest : Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék ; Szent István Társulat, 2011. – 468 o. – (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 29).

4. *A család egykor és ma / Gyöngyössi O.* közreműködéssel szerk. *Barna G. és Kiss E.* – Szeged ; Budapest, 2013. – 280 o.

5. *Frauhammer K.* Írásba foglalt vágyak és imák. – Szeged : Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2012. – 244 o.

6. *Rítusok, folklór szövegek / szerk. Barna G.* – Budapest : Paulus Hungarus ; Kairosz K., 2004. – 375 o. – (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 13).

7. *Vallás, egyén, társadalom / szerk. Barna G. ; Kerekes I.* – Szeged : SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2014. – 251 o.

8. *Vallás, közösség, identitás / szerk. Barna G. és Provedák K.* – Szeged : SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2012. – 337 o.